

УДК 7.041.53

Походяща Олена Борисівна
кандидат історичних наук,
заступник головного зберігача,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
arxangel7@ukr.net

Дептула Дарія
магістр Інституту Коперніка,
(Торунь, Польща)

Pokhodiacsha Olena
Candidate of historical sciences (PhD),
Deputy head custodian,
National Museum of Ukrainian History
(Kyiv, Ukraine)

Deptuła Daria
Master,
Copernicus Institute
(Torun, Poland)

ДО ПИТАННЯ АТРИБУЦІЇ ПОРТРЕТІВ ГЕТЬМАНА СТАНІСЛАВА КОНЕЦПОЛЬСЬКОГО

ON ATTRIBUTION OF THE PORTRAITS OF THE HETMAN STANISLAV KONETSPOLSKYI

Анотація

У статті автори дослідили іконографію польського гетьмана Станіслава Конецпольського. Було виявлено, що переважна більшість зображень гетьмана зберігається в польських та українських музеях. Особливу увагу в дослідженні приділено вивченню портрета Станіслава Конецпольського з Національного музею історії України, проведено наукову атрибуцію твору з метою визначення авторства, походження та датування.

Ключові слова: портрет, гетьман, польська шляхта, Станіслав Конецпольський, музей, іконографія, парусна, наукова атрибуція.

Summary

In the article, the authors investigated the iconography of the Polish hetman Stanislaw Konetspolskyi. It was discovered that the overwhelming majority of hetman images were found in Polish and Ukrainian museums. Special attention is paid to the study of the portrait of Stanislaw Konetspolskyi from the National museum of Ukrainian History. The authors conducted the scientific attribution of the portrait in order to determine its authorship, origin and dating.

Key words: portrait, hetman, Stanislaw Konetspolskyi, museum, iconography, parsuna, scientific attribution.

Наукова атрибуція портретів представників українського козацтва та польської шляхти є актуальним питанням як сучасного мистецтвознавства, так і історичної науки. В колекції Національного музею історії України (далі – НМІУ) зберігається портрет XVIII ст. польського гетьмана Станіслава Конецпольського (1592–1646) (полотно, олія, 110×78 см. Інв. № М–129), який досі не отримав належної атрибуції (рис. 1). Портрет, що привертає увагу своєю репрезентативністю та манерою виконання, представляє живопис доби романтизму та суттєво відрізняється від традиційних українських “парсун” XVIII ст.: обличчя та постава портретованого зображені не статично в площинній манері, а в динаміці, що свідчить про європейський рівень і високий професіоналізм художника.

С. Конецпольський належав до шляхетського роду гербу Побут, народився у Конецполі в 1592 р. в родині воєводи серадзького і подільського Олександра Конецпольського, у 1600–1606 рр. навчався у Краківській академії (нині – Ягеллонський університет). Батько залучав Станіслава до громадського життя, зокрема

з'їзду рокошової шляхти в Стенжиці (1606), а в 1607 р. зробив його старостою Велюнівського староства. За виконання дипломатичної місії у Франції С. Конєцпольський отримав посаду підстоля коронного. Юнаком С. Конєцпольський воював у польсько-московській війні (1609–1618) як ротмістр власної корогви, зокрема у 1612 р. брав участь у поході короля Сигізмунда III Вази на Москву. В 1614–1615 рр. у війську С. Жолкевського брав участь у боротьбі проти конфедератів. Потрапивши під час битви під Цецорою (1620) до турецького полону, С. Конєцпольський повернувся до Польщі у 1623 р. і з того часу активно воював з татарами на прикордонні. У 1625 р. його армія вела бої з козаками, а 6 листопада того ж року С. Конєцпольський ініціював укладання з ними Куруківської угоди. У 1626–1629 рр. очолював польські війська, які воювали у Пруссії проти шведської армії. У 1630 р., повернувшись в Україну, він придушив козацьке повстання Т. Трясила. У 1625 р. С. Конєцпольський став сандомирським воєводою, згодом – гетьманом коронним (1632–1646) та краківським каштеляном (1633–1646). З ініціативи С. Конєцпольського у 1635 р. була збудована фортеця Кодак на Дніпрі. У 1637 р. він отримав титул князя Священної Римської імперії, а 11 березня 1646 р. несподівано помер і був похований в Бродах¹.

У музейній документації інформація про місце створення та авторство полотна відсутня, тому його аналіз ми почали з візуального обстеження. Просопографічний портрет С. Конєцпольського представляє сильну та вольову людину, одного з видатних воєначальників Польщі, державного урядовця. Він був магнатом з великими статками та маєтками: у Київському воєводстві йому належало 1 499 селянських господарств; у Брацлавському – 18 548. У своїй резиденції в Бродах С. Конєцпольський побудував фортецю, а у Підгірцях – укріплений родинний палац (1633)².

Іконографія гетьмана С. Конєцпольського до сьогодні належним чином не висвітлена у вітчизняній історіографії. Його портрети в колекціях НМІУ та Підгорецькому замку мають виняткову історичну та культурну цінність. Одним із завдань нашого дослідження було з'ясувати питання, чи є портрет з НМІУ прижиттєвим, чи це пізніша копія з прижиттєвих зображень гетьмана. Створені у 1630-х рр. портрети С. Конєцпольського зберігаються в Національному музеї у Варшаві та Музеї-палаці короля Яна III у Вілянові³.

Парадний портрет з Віляново (рис. 2) створений невідомим художником у традиціях площинного письма. Це – майже поколінне зображення чоловіка середнього віку, з характерною для шляхетського стану зачіскою – голеними скронями та чубом, із каштановою довгою бородою та вусами. Обличчя овальної форми, з високим лобом, великими вухами та носом. Він одягнений у червоний кунтуш з великим хутряним коміром. У правиці С. Конєцпольський тримає гетьманську булаву, ліву руку поклав на руків'я підвішеної до пояса шаблі.

Прижиттєвим є і портрет С. Конєцпольського з Національного музею у Варшаві (рис. 3), на якому гетьмана зображено на повен зріст на тлі похідного шатра. Статична постаць портретованого контрастує із батальною сценою на другому плані.

Портрети з польських музеїв створені у сарматському стилі, як і портрет С. Конєцпольського XVIII ст. з Підгорецького замку⁴, що є копією портрету з Віляново, проте з більш насиченою кольоровою палітрою.

Зображення гетьмана С. Конєцпольського також представлені у книжковій графіці. Це, переважно, гравюри з польських портретів XIX ст., що є “репліками” портретів XVII ст. з Віляново та Варшави. Одним із найбільш поширених графічних портретів гетьмана є гравюра Войцеха Герсона до видання “Hetmani Polscy Koronni i Wielkiego Xięstwa Litewskiego. Wizerunki zebrane i rysowane przez Wojciecha Gersona objaśnione textem historycznym przez Juliana Bartoszewicza. Dzieło ofiarowane szanownym potomkom tychże hetmanów” (“Гетьмани Польської корона та Великого князівства литовського...”, Варшава, 1860)⁵ (рис. 4)

На перший погляд, зображення С. Конєцпольського з НМІУ подібне до портретів XVII ст. з польських музеїв. Зображення поясне, як на портреті з Віляново, однак більш динамічне і реалістичне: корпус розвернутий на 3/4, у піднятій правиці гетьман тримає булаву. Стилїстика та композиція твору свідчать про значно пізніший час

1 Конєцпольський Станіслав // Довідник з історії України. – К., 2001. – Т. 5. – С. 339–440; Мицик Ю. Конєцпольський Станіслав // Енциклопедія історії України. – К., 2008. – Т. 5. – С. 23; *Czapliński W.* Koniecpolski Stanisław h. Pobóg (1594–1646) // *Polski Słownik Biograficzny.* – Wrocław–Warszawa–Kraków, 1968. – Т. XIII/4, zeszyt 59. – S. 523–527; *Niesiecki K.* Korona polska przy złotej wolności starożytnymi wszystkich katedr, prowincji i rycerstwa klejnotami. – Lwów, 1738. – Т. 2. – S. 581–585; *Podhorodecki L.* Stanisław Koniecpolski ok. 1592–1646. – Warszawa, 1978. – 453 s.

2 *Вечерський В.* Фортеці та замки України. – К., 2011. – С. 484–487; *Гуркіна Г., Сердюк О.* Замки та фортеці України. – Харків, 2008. – С. 28–29.

3 Portret hetmana Stanisława Koniecpolskiego. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie / [Electronic resours]. – Access mode: http://www.wilanow-palac.pl/koniecpolski_stanislaw_herbu_pobog.html/ (last access: 9.03.2018). – Title from the screen; Portret hetmana Stanisława Koniecpolskiego. Muzeum Narodowe, Warszawa / [Electronic resours]. – Access mode: <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=17023> (last access: 9.03.2018). – Title from the screen.

4 *Беліков О., Воронцов Ю.* Замки, фортеці, палаці України. 70 чудес. – Харків, 2012. – С. 33.

5 Portret Stanisława Koniecpolskiego Wojciecha Gersona / [Electronic resours]. – Access mode: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/foto/portret-stanislaw-koniecpolskiego-wojciecha-gersona> (last access: 19.03.2018). – Title from the screen.

його створення, ніж XVII ст. Тут вдало передані портретні риси гетьмана, ретельно прописане майстром "живе" обличчя та більш динамічне зображення постаті портретованого, характерні для портретного живопису XVIII ст.

Під час дослідження портрета С. Конєцпольського з НМІУ були виявлені аналогічні йому зображення представників польської шляхти. Так, за композиційною побудовою, колористичною гамою та розмірами портрет гетьмана подібний до портретів Яна Тарновського (НМІУ: полотно, олія, 110×80 см. Інв. № М–130) та Костянтина Острозького (Білоцерківський краєзнавчий музей: полотно, олія, 115×85 см. Інв. № 337 / 216)⁶. Обидва портрети за технологічними особливостями створені одним художником XVIII ст. Крім того, портрети і Я. Тарновського, і С. Конєцпольського походять із родинного зібрання Браницьких з Білої Церкви. Цей факт вдалося з'ясувати за інвентарними номерами Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (і. 10 235, і. 10 236), до якого ці портрети надійшли у 1920-х рр. з Картинної галереї м. Києва (нині – Національний музей "Київська картинна галерея"). Палац у Білій Церкві збудував у 1778 р. Великий коронний гетьман К. Браницький, який 1781 р. одружився з племінницею Г. Потьомкіна – О. В. Енгельгард. Остання для облаштування палацу⁷ замовляла у відомих європейських майстрів портрети, зокрема, відомих державних діячів.

У встановленні авторства портрета гетьмана С. Конєцпольського з НМІУ – австрійського живописця Йозефа Марії Грассі (Joseph Maria (Giuseppe) Grassi, 1757–1838) – допомогло порівняння з іншими працями цього художника. Й. М. Грассі – випускник Віденської Академії образотворчих мистецтв, у 1781–1794 рр. жив у Варшаві, де на замовлення О. Браницької створив портрети Ю. Понятовського, М. Нарішкіної та ін. За манерою виконання портрет С. Конєцпольського з НМІУ (прототипом якого є зображенням з Віляново) має багато спільного з романтичними портретами Й. М. Грассі⁸.

Аналіз іконографії С. Конєцпольського, дав змогу зробити висновок, що на відомих прижиттєвих портретах гетьман зображений на повен зріст або ж до колін, у сарматському стилі, з модною польською зачіскою, одягнений у червоний кунтуш. Після проведення комплексного дослідження було також встановлено, що портрет С. Конєцпольського з НМІУ був написаний Й. М. Грассі у 1781–1794 рр. у Варшаві на замовлення О. Браницької для родинної галереї в Білій Церкві. Завдяки порівняльному аналізу з різними творами були виявлені інші портрети Й. М. Грассі з колекції Браницьких – Я. Тарновського з НМІУ, К. Острозького з Білоцерківського краєзнавчого музею та О. Браницької з Севастопольського художнього музею (рис. 5). Портрет С. Конєцпольського відрізняється від "парсун" українських майстрів і прижиттєвих зображень манерою виконання та реалістичністю. Він становить визначну історичну та культурну цінність для українського народу, є одним з кращих зображень гетьмана.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. *Беліков О., Воронцов Ю.* Замки, фортеці, палаци України. 70 чудес. – Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2012. – 192 с.
2. *Вечерський В.* Фортеці та замки України / Міністерство культури і туризму України, Державна служба з питань національної культурної спадщини, Науково-дослідний інститут пам'яток охоронних досліджень. – Київ: Деснянська правда, 2011. – 663 с.
3. *Гайдай Л.* Історія України в особах, термінах, назвах і поняттях. – Луцьк: Вежа, 2000. – 436 с.
4. *Гуркіна Г., Сердюк О.* Замки та фортеці України. – Харків: Торсінг Плюс, 2009. – 95 с.
5. Конєцпольський Станіслав // Довідник з історії України / За заг. ред. І. Підкови, Р. Шуста. – 2-ге вид., доопр. і доповн. – Київ: Генеза, 2001. – С. 339–440.
6. *Мицик Ю.* Конєцпольський Станіслав // Енциклопедія історії України: у 10 т. – Т. 5: Кон – Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. – Київ: Наукова думка, 2008. – С. 23.
7. Україна – козацька держава. Ілюстрована історія українського козацтва у 5 175 фотосвітлинах. – Київ: ЕММА, 2004. – 1 216 с.
8. *Томазов В. В.* Браницькі // Енциклопедія історії України: у 10 т. – Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України, Інститут історії України. – Київ: Наук. думка, 2003. – С. 367.
9. *Czaplinski W.* Koniecpolski Stanisław h. Pobóg (ok.1594–1646) // *Polski Słownik Biograficzny.* – Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1968. – Т. XIII/4, zeszyt 59. – S. 523–527.
10. *Niesiecki K.* Korona polska przy złotej wolności starożytnymi wszystkich katedr, prowincji i rycerstwa

⁶ *Недяк В.* Україна – Козацька держава. – К., 2004. – С. 215.

⁷ *Томазов В. В.* Браницькі // Енциклопедія історії України. – К., 2003. – Т. 1. – С. 367.

⁸ *Krzysztofowicz-Kozakowska S., Stolot F.* Historia malarstwa polskiego. Wydawnictwo Ryszard Kluszczyński. – Kraków, 2000. – S. 215.

klejnotami. – Lwów, 1738. – Т. 2. – 761 s.

11. *Podhorodecki L.* Stanisław Koniecpolski ok. 1592–1646. – Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1978. – 453 s.

12. Portret hetmana Stanisława Koniecpolskiego Wojciecha Gersona / [Electronic resours]: Internetowy Polski Słownik Biograficzny. – Access mode: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/foto/portret-stanislawa-koniecpolskiego-wojciecha-gersona> (last access: 19.03.2018). – Title from the screen.

13. Portret hetmana Stanisława Koniecpolskiego. Muzeum Pałacu Króla Jana III w Wilanowie / [Electronic resours]: Muzeum Pałacu Krola Jana II w Wilanowie / Pasaz wiedzy. – Режим доступу: http://www.wilanow-palac.pl/koniecpolski_stanislaw_herbu_pobog.html/ (last access: 19.03.2018). – Title from the screen.

14. Portret hetmana Stanisława Koniecpolskiego. Muzeum Narodowe, Warszawa / [Electronic resours]: Muzeum Narodowe w Warszawie. – Access mode: <http://cyfrowe.mnw.art.pl/dmuseion/docmetadata?id=17023> (last access: 19.03.2018). – Title from the screen.

15. *Krzysztofowicz-Kozakowska S., Stolot F.* Historia malarstwa polskiego. – Kraków: Ryszard Kluszczyński, 2000. – 32 s.

REFERENCES

1. *Belikov O., Vorontsov Yu.* Zamky, fortetsi, palatsy Ukrainy. 70 chudes. – Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 2012. – 192 s.

2. *Vecherskyi V.* Fortetsi ta zamky Ukrainy / Ministerstvo kultury i turyzmu Ukrainy, Derzhavna sluzhba z pytan natsionalnoi kulturnoi spadshchyny, Naukovo-doslidnyi instytut pamiatkookhoronnykh doslidzhen. – Kyiv: Desnianska pravda, 2011. – 663 s.

3. *Haidai L.* Istoriiia Ukrainy v osobakh, terminakh, nazvakh i poniattiakh. – Lutsk: Vezha, 2000. – 436 s.

4. *Hurkina H., Serdiuk O.* Zamky ta fortetsi Ukrainy. – Kharkiv: Torsinh Plius, 2009. – 95 s.

5. *Konetspolskyi Stanislav // Dovidnyk z istorii Ukrainy / Za zah. red. I. Pidkovy, R. Shusta.* – 2-he vyd., doopr. i dopovn. – Kyiv: Heneza, 2001. – S. 339–440.

6. *Mytsyk Yu.* Konetspolskyi Stanislav // Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. – Т. 5: Kon – Kiu / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. – Kyiv: Naukova dumka, 2008. – S. 23.

7. *Ukraina – kozatska derzhava. Iliustrovana istoriia ukrainskoho kozatstva u 5 175 fotosvitlynakh.* – Kyiv: EMMA, 2004. – 1 216 s.

8. *Tomazov V. V. Branytski // Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. – Т. 1: A-V / Redkol.: V. A. Smolii (holova) ta in.; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy .* – Kyiv: Nauk. dumka, 2003. –S. 367.

Перелік ілюстрацій:

Рис. 1. *Грассі, Йосиф Марія.* Портрет Станіслава Конецпольського. Варшава, 1781–1794. Полотно, олія, 110×78 см. НМІУ.

Рис. 2. Художник невідомий. Портрет Станіслава Конецпольського. Польща, 30-ті рр. XVII ст. Полотно, олія. Музей-палац у Віляново (Польща).

Рис. 3. Художник невідомий. Портрет Станіслава Конецпольського. Польща, 30-ті рр. XVII ст. Полотно, олія, 312,5×178 см. Національний музей Варшави.

Рис. 4. *Герсон, Войцех.* Портрет Станіслава Конецпольського. Варшава, 1820.

Рис. 5. *Грассі, Йосиф Марія.* Портрет Олександри Браницької. Варшава, 1793. Полотно, олія, 91×70 см. Севастопольський художній музей ім. М. Крошицького.

Рис. 1

Рис. 2

Рис. 3

Рис. 4

Рис. 5